

İSTEHSAL MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ AMORTİZASIYA OLUNAN AKTİVLƏRİN UÇOTUNUN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

N.T. Əhmədov

Azərbaycan Universiteti, Ceyhun Hacıbəyli, 71, Bakı, Azərbaycan
e-mail: nizamy.ahmadov@student.au.edu.az

Xülasə. Məqalə istehsal sahəsində fəaliyyət göstərən müəssisələrdə uzunmüddətli aktivlərin köhnəlməsi və dəyər itkisi kimi başa düşülən amortizasiya prosesinin uçotunun daha səmərəli aparılması yollarını tədqiq edilir. Amortizasiya, müəssisələrin maliyyə hesabatlarının dəqiq və şəffaf şəkildə təqdim edilməsi, həmçinin vergi qanunvericiliyinə uyğunluğun təmin edilməsi baxımından kritik əhəmiyyət daşıyır. Bu proses, istehsal müəssisələrinin maliyyə sağlamlığını qorumaq və uzunmüddətli planlama aparmaq üçün zəruridir.

Açar sözlər: Amortizasiya, maliyyə, idarəetmə, müəssisə, uçot.

Giriş

Daxili idarəetmənin effektivliyinin təmin edilməsi və kənar maraqlı tərəflərə düzgün məlumatın verilməsi istehsal müəssisələrinin əməliyyatlarında maliyyə hesabatlarının düzgünlüyündən və açıqlığından əhəmiyyətli dərəcədə təsirlənir. Bu, xüsusilə şirkətin uzunmüddətli aktivləri ilə bağlı amortizasiya hesablamaları üçün doğrudur. Amortizasiya kimi tanınan maliyyə prosesi, istehsal şirkətləri tərəfindən istifadə edilən binalar, maşınlar və avadanlıqlar kimi uzunmüddətli aktivlərin dəyərinin zaman keçdikcə azalmasını təmin edir və bu azalmanın məbləği ardıcıl olaraq biznesin xərclərinə daxil edilir. Bu prosedur şirkətin gəlirlərini dəqiq müəyyən etməyə, vergi tələblərinə cavab verməyə və maliyyə vəziyyətini qiymətləndirməyə kömək edir. Burada istifadə olunan aktivlər bazar şərtlərinə və texniki irəliləyişlərə uyğun olaraq tez-tez dəyişdiyindən, amortizasiya uçotu xüsusilə istehsal təşkilatlarında dinamik və mürəkkəb bir sahədir. Sürətli texnoloji tərəqqi, sənaye proseslərinin avtomatlaşdırılması və rəqəmsallaşma cari iqtisadiyyatda biznes aktivlərinin və amortizasiya dövrlərinin qiymətləndirilməsi üçün yeni metodların istifadəsini tələb edən xüsusiyyətlərdən bəziləridir. Bundan əlavə, bu, bizneslərə müvafiq vergi tələblərinə cavab verməkdə, daha dəqiq və şəffaf maliyyə hesabları yaratmaqda və strateji qərarların qəbul edilməsində köməklik göstərir.

Transmilli şirkətlər xammal, işçi qüvvəsi, kapital bazarlarının daim dəyişən şərtlərinə yüksək uyğunlaşma dərəcəsi ilə fərqlənir, onların ehtiyat qüvvələri olduqca çevikdir. Həmçinin transmilli şirkətlərinin fəaliyyətində firmadaxili ticarətin və transfert qiymət əmələ gəlməsinin rolunu da qeyd etmək lazımdır [1, s.15].

Bununla belə, amortizasiya olunan aktivlərin dəqiq uçotu istehsal müəssisələri üçün təkcə vergi tələblərini yerinə yetirmək üçün deyil, həm də gələcək investisiyaları və biznesin böyüməsini planlaşdırmaq üçün çox vacibdir. Aktivin düzgün qiymətləndirilməsi və

amortizasiya müddəti hesablamaları şirkətin maliyyə vəziyyətinin daha aydın və dəqiq göstərilməsinə kömək edir. Bu, banklar, investorlar və tənzimləyici orqanlar kimi daxili və xarici maraqlı tərəflərə dəqiq məlumat verilməsinə zəmanət verir.

Bununla belə, istehsal müəssisələrində amortizasiya olunan aktivlərin uçotu müxtəlif çətinliklər yaradır. Bu sahədə əsas problemlərdən bəziləri arasında aktivlərin iqtisadi ömrünün dəqiq qiymətləndirilməsi, amortizasiya üsullarının seçilməsi və istifadəsi, texnologiyanın irəliləyişlərinə uyğunlaşma və rəqəmsal uçot sistemlərinin tətbiqi daxildir. İstehsal prosesi isə əmək əşyalarının hazır məhsula çevrilməsidir. Bu zaman istehsal prosesi üç əsas şərt vasitəsilə həyata keçirilir: insan əməyi, əmək əşyaları və əmək vəsaitləri. İstehsal prosesinin məqsədi istehsalı daima yeni sifarişlərlə təmin edərək mənfəət əldə etməkdən ibarətdir [2, s.98].

Bu məqalənin məqsədləri istehsal şirkətlərinin amortizasiya olunan aktivlərinin uçotunu daha yaxşı etmək üsullarına baxmaq və bu sahədə mövcud problemlərə həll yolları təklif etməkdir.

Amortizasiya və istehsal müəssisələrində əhəmiyyəti

Amortizasiya və istehsal müəssisələrində əhəmiyyəti iqtisadiyyat və maliyyə sahəsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İstehsal müəssisələrinin fəaliyyətini düzgün təşkil etmək, onların maliyyə vəziyyətini düzgün qiymətləndirmək və gələcəkdəki inkişafını proqnozlaşdırmaq üçün amortizasiyanın rolunu anlamaq çox vacibdir. Amortizasiya kimi tanınan maliyyə konsepsiyası, istehsal edən şirkətlərin uzunmüddətli aktivlərinin dəyərinin zamanla necə azaldığını təsvir edir. Bu ideya biznesə gəlir vergisi ödənişlərini dəqiq hesablamağa və xərclərini hesablamağa imkan verir. İstehsal müəssisələrində köhnəlmiş aktivlərə avtomobillər, maşınlar, binalar və digər uzunmüddətli istifadə olunan əmlak daxildir. Şirkətin maliyyə hesablarının düzgün və açıq təqdim edilməsinə bu aktivlərin müntəzəm olaraq köhnəlməsi kömək edir.

Qeyd edək ki, amortizasiya müəssisələrin fiziki və ya maddi aktivlərinin, əsasən avadanlıqların, maşınların, binaların və digər uzunmüddətli sərmayələrin zamanla aşınması və köhnəlməsi nəticəsində yaranan dəyər itkisini ifadə edir. Hər bir istehsal müəssisəsi, müəyyən bir dövr ərzində istifadə etdiyi və zaman keçdikcə dəyəri azalan aktivlərə görə amortizasiya xərcləri ödəyir.

Amortizasiya, müəssisənin gəlirlərinin müəyyən bir hissəsini bu aktivlərin dəyərinin azaldılması üçün ayırmasını təmin edən bir maliyyə üsuludur.

Amortizasiya uçotunun mövcud problemləri

Amortizasiya uçotunun mövcud problemləri həm istehsal müəssisələrinin maliyyə fəaliyyətini düzgün idarə etməyə, həm də onların iqtisadi vəziyyətini və inkişafını düzgün qiymətləndirməyə mane ola bilən bir sıra çətinliklərə səbəb ola bilər. Bu problemlər həm daxili, həm də xarici mühasibat uçotunun və vergi öhdəliklərinin düzgün yerinə yetirilməsi üçün vacibdir. Əsas problemlərdən biri isə istehsal müəssisələrində aktivlərin (məsələn, maşın və

avadanlıq) iqtisadi ömrünü düzgün müəyyənləşdirmək çox çətinidir. Çünki texnoloji inkişaf və avtomatlaşdırmanın sürətli artması səbəbindən avadanlıqların ömrü bəzən gözlənilmədiyindən daha qısa olur. Bu zaman aktivlərə tətbiq edilən amortizasiya müddəti realıqla uyğun olmur. Aktivlərin çox tez köhnəlməsi, istehsal müəssisələrinin amortizasiya dəyərlərini qeyri-dəqiq hesablamağa və maliyyə hesabatlarında səhvlərə yol açmağa səbəb ola bilər. Problemlərdən biri də amortizasiya üsullarının uyğunsuzluğu. İstehsalat müəssisələrində fərqli amortizasiya üsullarının seçilməsi məsələsi böyük problem yaradır. Hər müəssisə öz maliyyə vəziyyətinə və fəaliyyəti ilə bağlı özünəməxsus bir amortizasiya üsulu seçir (xətti, azalan qalıq, istehsal həcmi ilə bağlı və s.). Lakin bu üsulların düzgün seçilməməsi, müəssisənin maliyyə hesabatlarını səhv əks etdirməsinə və maliyyə qərarlarının düzgün verilməməsinə səbəb olur.

Müxtəlif üsulların istifadəsi nəticəsində müəssisələr arasında müqayisə aparmaq çətinləşir və bu, xüsusən investorlara və vergi orqanlarına təqdim edilən hesabatlarda qeyri-dəqiqliyə gətirib çıxara bilər.

Transmilli şirkətlərin xarici iqtisadi fəaliyyəti, digər şirkətlərin xarici ticarət əməliyyatları, beynəlxalq investisiya prosesi, dünya fond birjalarındakı əqdlər xarici valyutada onu milli valyutaya çevirməklə hesablaşmalar aparmaq zərurəti yaradır. Bu cür çevirmələr transmilli şirkətlərinin ümumi (cəmləşdirilmiş) hesabatı tərtib olunarkən də zəruridir. Prinsipcə bu, texniki uçot problemləridir, lakin onlar da mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlaşdırılması vasitəsi ilə həll edilməməlidir [3, s.25].

İstehsal müəssisələrinin amortizasiya uçotu çox vaxt ölkədəki vergi qanunvericiliyindəki dəyişikliklərdən təsirlənir. Vergi qanunlarında baş verən tez-tez dəyişikliklər müəssisələrin amortizasiya xərclərini düzgün hesablamaq və bu xərcləri vergi bəyannamələrində düzgün əks etdirməkdə çətinliklər yaradır. Bu vəziyyət, vergi öhdəliklərini yerinə yetirməkdə çətinliklərə və ya qanun pozuntularına səbəb ola bilər.

İstehsalat müəssisələrində yeni alınan və ya yenilənən avadanlıqların dəyərinin düzgün qiymətləndirilməsi məsələsi də problem yaradır. Aktivlərin alınma qiyməti və onların amortizasiyasının düzgün hesablanması bəzən çətinliklərə səbəb olur. Həmçinin, texnologiyanın sürətlə dəyişməsi, bəzi avadanlıqların gözlənilmədiyindən daha tez köhnəlməsinə yol açır. Bu vəziyyət, aktivlərin düzgün dəyərləndirilməməsi və amortizasiya dövrünün yanlış müəyyən edilməsi ilə nəticələnir, bu isə maliyyə hesabatlarının doğruluğunu poza bilər.

İstehsal müəssisələri, bəzən avadanlıqların müxtəlif komponentlərini ayrı-ayrı amortizasiya etməkdə çətinlik çəkirlər. Məsələn, bir çox avadanlıqda müxtəlif komponentlər vardır və hər biri fərqli amortizasiya dövrünə malik ola bilər. Bu zaman hər bir komponentin doğru amortizasiyasını hesablamaq və qeydiyyatı almaq əlavə mürəkkəblilik yaradır. Bu, müəssisənin amortizasiya xərclərini düzgün hesablamaqda və maliyyə hesabatlarını düzgün təqdim etməklə bağlı problemlər yarada bilər.

İstehsalat müəssisələrində amortizasiya uçotunun mövcud problemləri, əsasən aktivlərin düzgün qiymətləndirilməsi, amortizasiya üsullarının seçilməsi və vergi qanunvericiliyinin tətbiqi ilə bağlı çətinliklərdən qaynaqlanır. Bu problemlərin həlli üçün

müvafiq qanunvericilikdəki dəyişikliklərə uyğunlaşmaq, müəssisələrin mühasibatlıq təcrübələrini təkmilləşdirmək və daha şəffaf hesabatlar təqdim etmək vacibdir. Bu, həm daxili, həm də xarici maraqlı tərəflər üçün düzgün qərarların qəbul edilməsi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Amortizasiya uçotunun təkmilləşdirilməsi yolları

Aşağıda istehsal müəssisələri tərəfindən amortizasiya olunan aktivlərin mühasibat uçotunun təqdimatının təkmilləşdirilməsinin əsas yollarından bəziləri verilmişdir.

1. *Müasir şəraitdə amortizasiya metodlarının dəyişdirilməsi:* Müasir kontekstdə müəssisələr üçün ən uyğun amortizasiya metodlarının seçilməsi onların maliyyə hesabatlarının düzgünlüyünün artırılmasına kömək edəcəkdir. Məsələn, sürətli inkişaf və təkmilləşdirmə nəticəsində bəzi aktivlər daha qısa müddətdə köhnəlir. Bu səbəbdən müəssisələrə sürətləndirilmiş amortizasiya metodları kimi amortizasiya metodlarının tətbiqini nəzərdən keçirmək tövsiyə olunur. Bu, müəssisə tərəfindən düzgün gəliri müəyyən etmək üçün aktivlərin daha tez köhnəlməsinə imkan verir.

2. *Aktivlərin iqtisadi ömrünün düzgün qiymətləndirilməsi:* Aktivlərin iqtisadi ömrünün düzgün qiymətləndirilməsi aktivlərin amortizasiya edilməli olduğu dövrü müəyyən etməyə kömək edəcəkdir. Qiymətləndirmə müəssisənin maliyyə vəziyyətinə və onun bazar şərtlərinə uyğunlaşmasına uyğun olaraq yenilənməlidir. Texnoloji yeniliklər vasitəsilə aktivlərin qiymətləndirilməsi amortizasiya hesablamalarının düzgünlüyünü artırır. Müəssisələr aktivlərin istifadə müddətini təyin edərkən öz texnoloji inkişafını və bazarın tələblərini nəzərə almalıdırlar.

3. *Texnoloji dəyişikliklərin amortizasiya uçotuna təsiri:* Texnologiyaların inkişafı istehsal müəssisəsinin istehsal prosesində istifadə etdiyi maşın və avadanlıqların istifadə müddətini azaldır. Bunu nəzərə alaraq, müəssisə amortizasiya üçün nisbətən qısa müddət müəyyən etməli və texnoloji yenilikləri nəzərə alaraq onları davamlı olaraq yeniləməlidir. Bu, müəssisənin maliyyə hesabatlarını daha reallaşdırardır. Texnoloji yenilikləri nəzərə almaq həm də müəssisəni rəqabətə davamlı edir və onun üçün yeni biznes imkanları yaradır.

4. *Rəqəmsal mühasibat uçotu sistemlərinin tətbiqi:* Hal-hazırda rəqəmsal uçot sistemləri amortizasiyanın hesablanması daha dəqiq və tez həyata keçirə bilər. Bu sistemlər müəssisələrə aktivlərin amortizasiyasını izləməyə və avtomatik olaraq hesablamalar və hesabatlar hazırlamağa imkan verir. Bu yanaşma həmçinin məlumatların dəqiqliyini artırır və əməliyyat xərclərini azaldır. Rəqəmsal mühasibat sistemləri müəssisələrə maliyyə hesabatlarını daha sürətli və daha dəqiq təqdim etməyə kömək edir.

Müəssisələrdə amortizasiyanın istehsal amili kimi təhlili

Müəssisənin əsas vəsaitlərinin necə köhnəlməsi analitikdən asılıdır. Amortizasiyanın hesablanmasında dörd üsuldən istifadə olunur: düz xətt metodu, azalan qalıq metodu, malların

həcminə mütənasib köhnəlmə metodu və faydalı istifadə müddətlərinin ümumi sayına mütənasib olaraq köhnəlmə metodu.

Mühasib əsas vəsaitlərin təmiri xərclərinin uçotu üçün öyrənilən müəssisənin tənzimləmə təlimatlarının icazə verdiyi üç yanaşmanın hansı növünü izah etməlidir.

Görülən işlərin həcmindən və növündən asılı olaraq əsas vəsaitlər əsaslı və cari təmirə malikdir. Onlar bir-birindən vaxtın həcminə, həmçinin mürəkkəbliyinə görə fərqlənilir. Bunun hesabına təşkilatın etibarlılıq səviyyəsini müəyyən etmək üçün müstəqil və ya müqavilə əsasında (üçüncü tərəf təşkilatları tərəfindən) aparılan təmirin həcmi və dəyəri barədə analitik uçot xidmətindən məlumat tələb etmək hüququ vardır. çəklər.

Təhlilçi tənzimləyici sənədlərlə icazə verilən əsas vəsaitlərin təmirini uçota almaq üçün tədqiq olunan müəssisə tərəfindən üç yanaşmadan hansının istifadə olunduğunu müəyyən etməlidir.

Təhlil zamanı aydınlaşdırılması vacib olan müqaviləyə uyğun olaraq əsaslı təmir işlərinin görülməsi və ya başqa sözlə podratçı ilə müqavilə bağlanması və təmirin qəbul aktı ilə rəsmi təsdiqlənməsidir. Hesabat dövründə əsas vəsaitlər istismarda olarkən xırda təmir, ağartma, divarların rənglənməsi, hissələrin qismən dəyişdirilməsi və xırda zədələnmələrin aradan qaldırılması kimi xırda təmir işlərinin görülmə-görülməməsi izah edilməlidir. Təmirin uçotu bütün işlərin sənədləşdirilməsi və bilavasitə təyinatı üzrə təmir vasitələrinin istifadəsinə nəzarət ilə aparılmalıdır. Eyni zamanda bununla kifayətlənməməli, yəni bununla yanaşı sənayedə istehsalın təşkili, texnologiyası, idarə olunması bütövlükdə mühasibat uçotunun təşkili, hesabatların məzmunu, məsrəflərin uçotu, məhsul, yerinə yetirilmiş iş və xidmətlərin maya dəyərinin hesablanması və mənfəət və zərərin aşkara çıxarılması müddəti və digər amillərə görə də milli iqtisadiyyatın digər sahələrindən köklü surətdə fərqlənir [4, s.36].

İşgüzar fəallığın artması, gəlirlərin artması və müsbət performans göstəricilərinin artması təşkilatın bazarda davamlı rəqabət mövqeyini qoruyub saxlamaq imkanlarının qiymətləndirilməsinə imkan verən əsas elementləri təşkil edir.

Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması vəziyyətində rentabelliyyənin aşağı düşməsinin şərtlərini və səbəblərini araşdırmaq və aşkar edilmiş problemlərin praktiki həllini tapmaq vacib olacaqdır. Əksər bağlanma halları malların rəqabət qabiliyyətinin itirilməsi və əsas vəsaitlərin fiziki və mənəvi köhnəlməsi nəticəsində müflisləşmə nəticəsində baş verir.

Bu o deməkdir ki, avadanlıq bütün istehsal prosesində tam istifadə edilmədən işləyir və itkilərə səbəb olur, istehsal gücünü azaldır və prosesdən erkən çəkilməyə səbəb olur. Aşağıdakı cədvəldən aydın görünür:

- Strukturda 2009-2019-cu illər arasında əsas vəsaitlərin köhnəlmə dərəcəsi 10,1% artmışdır.
- 2011-2019-cu illər arasında tamamilə köhnəlmiş əsas vəsaitlərin xüsusi çəkisi 6,4% artıb.
- 2004-cü ildən 2019-cu ilə qədər yenilənmə dərəcəsi heç vaxt 7,3-ü keçməmişdir.
- 2008-2019-cu illər arasında pensiya nisbəti 1% azalıb

Həm köhnəlmə norması, həm də eyni vaxtda tamamilə köhnəlmiş əsas fondların payı ilə dinamik yüksəliş tendensiyası göstərməklə qeyd olunur ki, bu da istehsal müəssisəsinin çox köhnəlmiş əsas fondları haqqında nəticə çıxarmağa imkan verir. Belə köhnəlmiş, o qədər də dəyişmədiyinə görə yenisi ilə əvəz olunmayan əsas vəsaitlər müəssisə tərəfindən istifadə olunur – təqaüdə çıxma dərəcəsi yenicə aşağı salınır.

Əsas vəsaitlərin köhnəlməsinin əsas mənbələrini və onlara necə düzəliş edilə biləcəyini müəyyən etmək üçün ilk növbədə əsas ideyaları aydınlaşdırmaq faydalı olardı. Buna görə də hər bir firmanın istehsal prosesinin əsasını onun əsas vəsaitləri təşkil edir. Bu halda əsas vəsaitlər iş obyektinin son əmtəyə çevrilməsi prosesində iştirak edir ki, bu da istehsal prosesinin təşkili üçün konkret tələblərin işlənilib hazırlanmasını təklif edir. Ona görə də onların iştirakı olmadan əmtəə istehsal etmək mümkün deyil. Əsas vəsaitlərin köhnəlməsi dedikdə həm istehlak dəyərinin, həm də ümumi dəyərin itirilməsi prosesi başa düşülür ki, bu da mənəvi və fiziki aspektlərə bölünür.

Cədvəl 1. Əsas fondların köhnəlməsini xarakterizə edən göstəricilər

Məhsul növləri	Düstur	Xarakteristikası
Fiziki pozğunluq	$\dot{I} = \frac{T_f}{T_N} \cdot 100\%$ burada T_f avadanlıqların həqiqi istifadə müddətidir; T_N - standart istifadə müddəti (pasporta görə)	Əsas vəsaitlərin orijinal dəyərinin bir hissəsinin daimi itkisi ilə əlaqəli mexaniki aşınma fiziki amortizasiyanın payı əsas fondların pasport istismar müddəti və onların real istifadə müddəti əsasında hesablanır.
Birinci tip amortizasiya	$\dot{I} = \frac{\Phi}{\Phi_1 - \Phi_2}$ Burada $\dot{I}$ - birinci növün köhnəlməsinin nisbi dəyəri; Φ_1 - əmək vasitələrinin ilkin dəyəri; Φ_2 - əsas vəsaitlərin bərpa dəyəri	Müasir şəraitdə əsas istehsalların maya dəyərinin azalması səbəbindən maya dəyərinin azaldılmasından mövcuddur
İkinci tip amortizasiya	$B = \frac{B_t - \Pi_y}{\Pi_c} \cdot 100\%$ burada B , B_t - müasir və köhnəlmiş maşının dəyişdirmə dəyəri; Π_c , Π_y - müasir və köhnəlmiş bir maşının performansıdır	Daha inkişaf etmiş və qənaətcil əsas fondların yaradılması onun istehsalata tətbiqi ilə şərtlənir
Sosial-iqtisadi amortizasiya		Vasitə və iş şəraitinin sosial xüsusiyyətlərindəki dəyişikliklər və ətraf mühitə mənfi təsirləri nəticəsində özünü göstərir

Fiziki köhnəlmə mərhələsi artıq keçsə də, əsas vəsaitlərin 75%-dən çoxu bu gün də istifadə olunur. Bədbəxt hadisələr və nasazlıqlar daha çox istehsal prosesində, fiziki cəhətdən köhnəlmiş əsas vəsaitlərdən istifadə etməklə baş verir. Nəticədə, istehsal prosesində

gözlənilməz dayanmalar, iş yerində artan risk faktoru səbəbindən işçi səbəbliliyinin artması və ya yerli ekosistemdə ekoloji fəlakət kimi bir neçə mənfi nəticələrə səbəb ola bilər.

İstənilən müəssisə, idarə və təşkilatlarda mühasibat rəsmiləşdirilməsi sənədləri tərtib edilir və xronoloji və sistemli qaydada uçot aparılır. Bütün növ uçot registrlərinin məzmunları arasında mövcud olan əlaqələr baş vermiş əməliyyatların onlarda vaxtında, tam və düzgün əks etdirilməsi üzərində nəzarət etməyə imkan verir [5, s.25].

Ayrı-ayrı ölkələrdə «firmanın qiymətinin» silinməsinin maksimum müddətin məhdudlaşdırılması müəyyən edilir, məsələn ABŞ-da 40 il, Avstraliyada - 20 il, Hollandiya və İsveçdə - 10 il, Almaniya və Yaponiyada - 5 il. Ticarət markaları, ticarət nişanları, EHM üçün proqram təminatı və sair kimi duyulmayan aktivlərin uçotu və amortizasiyası zamanı da fərqlər mövcuddur [6, s.402].

Amortizasiyanın istehsal amili kimi təhlili müəssisələr üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu təhlil, həm maliyyə hesabatlarının düzgünlüyünü təmin edir, həm də istehsal proseslərinin optimallaşdırılmasına kömək edir. Müəssisələr, aktivlərinin amortizasiya xərclərini düzgün qiymətləndirərək, istehsalın məhsuldarlığını artırmaq, resurslardan daha səmərəli istifadə etmək və gələcəkdəki sərmayə qoyuluşlarını düzgün planlaşdırmaq imkanı əldə edərlər. Bu yanaşmalar nəticəsində, müəssisələr daha rəqabətqabiliyyətli və maliyyə baxımından sağlam ola bilərlər.

$$NA = \frac{C_n - \Pi}{C_n \cdot T_A} \cdot 100\% \quad \text{yaxud} \quad NA = \frac{C_n - \Pi + \Delta}{C_n \cdot T_A} \cdot 100\%$$

NA - illik amortizasiyanın dərəcəsini;

C - əsas vəsaitin ilkin ya da alınma dəyərini göstərir;

T_A - obyektlərin istismar olunma müddəti;

Π - ləğv etmə dəyəri;

Δ - sökülməsi xərci.

Aşağıdakı hesablama amortizasiya ayırmalarının illik məbləğini müəyyən edir:

$$A = C_c \cdot \frac{N}{100\%}$$

C_c - əsas fondun orta-illik dəyəridir;

$$C_c = C_i \cdot \frac{C_{giriş} \cdot n}{12} - \frac{C_{seçim} \cdot (12 - n)}{12}$$

C_i - il əvvəlində olan əsas vəsaitin dəyəridir;

n - istifadə olunmağa başlandıqdan 1 il-ə qədər fondun bütöv iş ayının sayıdır;

$(12 - n)$ - əsas vəsaitlərin atılışından sonrakı ilin sonuna qalan tam ayların sayı

Nəticə. İstehsal müəssisələrində amortizasiya olunan aktivlərin uçotunun hamarlaşdırılması təkcə maliyyə hesabatlarının düzgünlüyünü təmin etmir, həm də müəssisənin ümumi maliyyə vəziyyətinin düzgün xarakteristikasını verməyə və gələcək investisiyaları düzgün planlaşdırmağa imkan verir. Müasir dövrün tələbləri və iqtisadiyyatın sürətli inkişafı

istehsal müəssisələrini maliyyə idarəetməsinin daha çevik və səmərəli üsullarını tətbiq etməyə məcbur edir. Müəssisənin gəlir və xərclərini daha şəffaf və düzgün əks etdirmək üçün amortizasiya metodlarını müvafiq olaraq yeniləyin və aktivlərin iqtisadi ömrünü düzgün qiymətləndirin.

Ən yeni texnoloji yenilikləri nəzərə alaraq aktivlərin amortizasiya müddətinin düzgün müəyyən edilməsi müəssisənin təkcə maliyyə vəziyyətini deyil, həm də rəqabət qabiliyyətini yaxşılaşdırır. Ümumiyyətlə, müasir texnologiyalar və rəqəmsal mühasibat sistemləri müəssisələrə maliyyə hesabatlarını daha tez və düzgün tərtib etməyə imkan verir, eyni zamanda əməliyyat xərclərini azaldır və fəaliyyətin şəffaflığını təmin edir. O, həmçinin müəssisələrə öz resurslarından daha səmərəli istifadə etməyə və strateji qərarları daha etibarlı məlumatlara əsaslandırmağa kömək edən rəqəmsal mühasibat sistemlərini təqdim etdi, xüsusən də aktivlərin amortizasiyasını izləmək və hesablama proseslərini avtomatlaşdırmaq.

Yekun nəticə istehsal müəssisələrində amortizasiya olunan aktivlərin uçotunun daha dolğun təsviri, biznes menecerləri və investorlar üçün daha həqiqi və etibarlı maliyyə məlumatlarıdır. Nəticə etibarilə, bu, daha sağlam maliyyə qərarlarının və müəssisənin uzunmüddətli davamlı inkişafının əsasını təşkil edir. Təkmilləşdirilmiş amortizasiya uçotu nəinki müəssisənin vergi öhdəliklərinin düzgün yerinə yetirilməsinə, həm də maliyyə şəffaflığına, bazarda baş verən dəyişikliklərə daha tez reaksiya verməyə və nəticədə müəssisənin rəqabət qabiliyyətini gücləndirməyə imkan verir. Bu prosesin davamlı olaraq təkmilləşdirilməsi istehsal müəssisələrinin müasir iqtisadi şəraitdə daha uğurla işləməsinə və dünya bazarlarında lider rəqabət mövqeyinin üstünlüklərinə yiyələnməsinə kömək edəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. Abbasov İ.M. Məmmədov İ.A. Cabbarov A.S. «Mühasibat uçotu» (sahələr üzrə) dərslik Bakı – 2017
2. Abbasov T.A., Bağirov M.S. «Mühasibat (idarəetmə) uçotu», (dərs vəsaiti). Bakı, ADPU, 2007, 523 s.
3. Əliyeva A.H. «Mühasibat uçotu» (dərs vəsaiti) “Elm və təhsil” Bakı – 2016
4. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 18 iyun 2005-ci ildə təsdiq olunmuş 2005-2008ci illərdə Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiqi üzrə Proqramı».
5. «Dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatlarda büdsə təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının uyğun olaraq mühasibat uçotunun təşkili və aparılmasına dair təlimat».Bakı, 2012
6. T.A. Abbasov Büdcədən maliyyələşən təşkilatlarla mun. və hesabatlı, Dərs vəsaiti (CAAP və İRFS əsasında)
7. T.A. Abbasov, Mühasibat uçotunun Beynəlxalq və Milli Standartlarının əsaslı, Dərs vəsaiti, Bakı 2010, 524 səh.
8. S. Qafarov. “Müasir iqtisadi sistem və qloballaşma”, Bakı, 2005, 631 səh

9. Z.Ə. Səmədzadə Dünya iqtisadiyyatının iqtisadi məcmuəsi, Bakı Gənclik 2001, 317 səh.

IMPROVEMENT OF ACCOUNTING FOR DEPRECIATING ASSETS IN MANUFACTURING ENTERPRISES

N.T. Ahmadov

Azerbaijan University, Ceyhun Hajibeyli, 71, Baku, Azerbaijan

Abstract. The article examines ways to more effectively account for the depreciation process, which is understood as the wear and tear and loss of value of long-term assets, in enterprises operating in the manufacturing sector. Depreciation is of critical importance in terms of accurate and transparent presentation of financial statements of enterprises, as well as ensuring compliance with tax legislation. This process is necessary for maintaining the financial health of manufacturing enterprises and conducting long-term planning.

Keywords: Depreciation, finance, management, enterprise, accounting.